

Boekbeoordelingen

Jacob Cats, *Verbalen uit de Trou-ringh / bezorgd door Johan Koppenol*. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003. – 135 p. (Alfa)

ISBN 90-5356-611-2 Prijs: € 15,30

In de *Alfa*-reeks verschijnen literaire teksten die door deskundigen zo nodig van commentaar en woordverklaringen zijn voorzien. Als lezerspubliek heeft men allereerst beginnende studenten Nederlands voor ogen. De reeks bestaat dan ook voornamelijk uit historische werken die geacht worden tot de Nederlandse klassieken te behoren en die vanwege de veranderde curricula in het voortgezet onderwijs niet meer bekend zijn bij de aankomende neerlandici; kennis ervan is noodzakelijk om de talige en literaire ontwikkelingen, zoals die zich in het Nederlands vanaf de middeleeuwen hebben voorgedaan, te kunnen begrijpen. Uiteraard past de veeldichter Jacob Cats (1577-1660) in een dergelijke reeks. Niet alleen heeft zijn werk in zijn eigen tijd oplages bereikt waarvan anderen slechts konden en kunnen dromen, ook in de eeuwen daarna is de belangstelling steeds groot geweest. Zo verscheen zijn indrukwekkende verzamelwerk *Alle de wercken* uit 1655 en 1658 in 1712 opnieuw; de fotografische herdruk daarvan is van 1976. Ook in de negentiende eeuw verschenen er trouwens nog tenminste drie heruitgaves.

Niet alleen is Cats belangrijk vanwege het grote eigentijdse lezerspubliek, ook de receptie van zijn werk behoort tot het Nederlands gedachtegoed. Vrijwel elke bespreking van Cats vermeldt uitspraken van Potgieter en Busken Huet. Zij worden daarbij steeds in één adem genoemd, en de citaten hebben kennelijk geen bronverwijzing meer nodig. Hedendaagse belangstelling voor Jacob Cats is er bij genderstudies. De posities van mannen en vrouwen zoals Cats die zich idealiter voorstelde, leggen veel bloot van de rollenpatronen die aan het begin van de Republiek en aan het begin van de standaardisering van het Nederlands tot norm werden verheven.

Dat Johan Koppenol *Trouw-ringh* nu heeft bezorgd voor een nieuwe generatie studenten is dan ook alleszins verdedigbaar. Naast *Houwewlick*, dat in de *Griffioen*-reeks verscheen, geeft dit (lijvige) werk niet alleen een uitstekend inzicht in Cats' hantering van de taal, maar toont het ook duidelijk de moraal van deze gigant in de letteren. In de inleiding stelt Koppenol dat de

Trouw-ringh 'met zijn afwisseling van onderhoudende exempla en stichtelijke dialogen perfect aan de poëtische eis van Horatius (beantwoordde)' (p. 6). Dit maakte het boek volgens hem aangenaam en nuttig. Van die dialogen is jammer genoeg 'om praktische redenen' (p. 11) niets in de bloemlezing terecht gekomen. De cultuur-historische waarde van het werk zou beter tot zijn recht zijn gekomen, als Koppenol tenminste iets van de tweegesprekken, die elk berijmd verhaal omlijsten, had laten zien. Eventueel was het voldoende geweest als alleen maar uit het inleidende gesprek was geciteerd. Hedendaagse lezers moeten toch weten dat Cats streefde naar een huwelijksmoraal die door de oude, en als wijs voorgestelde Sophroniscus, wars was van a) ongehuwd samenwonen, b) homohuwelijk c) bigamie en d) echtscheiding:

Merk voor eerst, Philogame, dat het houwelijk is een *wettige by-een-komste*, en sluyt daer mede uyt alle de t'samen-voegingen van man en wijf die onwettigh of tegen den regel zijn.

Let vorder op de woorden, *tusschen man en vrouwe*, en sluyt daer mede uyt, als onwaardigh den naem van houwelijk, [...] die t'samenkomste van vrouwe met vrouwe, of man met mans-persoon, waer van men ook hedendaegs exempelen heeft gesien.

Van gelijken wort afgekeurt de by-een-komste van één man tot twee of meer vrouwen; Item van twee ofte meer mans tot eene vrouwe.

Met de woorden van *onscheydbare gemeenschap* wort aangewesen, dat geen houwelijk en kan gemaect worden onder conditie [...] maer het is een bandt geduerende geheel het leven van de gene die onderlinge zijn verbonden.

(*Alle de wercken* II, p. 2)

Een dergelijk citaat zou eveneens hebben duidelijk gemaakt dat het twee mannen zijn die het huwelijk bespreken. Hierbij aansluitend zou dan in de inleiding tenminste even aandacht kunnen zijn besteed aan verhaalttheoretische aspecten, waarin een begrip als *focalisatie*, door Van Boven & Dorleijn (Erica van Boven en Gillis Dorleijn: *Literair mechaniek*, Bussum 2003: 228) gedefinieerd als 'het standpunt van waaruit er in het verhaal wordt waargenomen', de verhalen had kunnen plaatsen in een patriarchale traditie. Dit zou de typering van de verhalen door Koppenol als 'onderhoudend' zodanig hebben genuanceerd, dat de verhalen deze kwalificatie alleen verdienen voor lezers die het mannelijk perspectief met Cats wensen te delen. Juist voor heden-

daagse studenten Nederlands en andere belangstellenden lijkt mij aansluiting bij de verteltheorie een mooiere invalshoek te bieden dan de vele verwijzingen naar klassieke en contemporaine auteurs. Het zonder enige achtergrond achter elkaar noemen van 'werken van Plutarchus, Aelianus, Boccaccio, Erasmus, Lope de Vega en Cervantes' vergt al zeer ijverige studenten, maar de blote constatering dat 'voor juridische opvattingen in de prozacommentaren met name het werk van Hugo de Groot en de Franse jurist Andreas Tiraquellus van belang (is)', maakt het niet-ingewijden vrijwel onmogelijk te beseffen wat de informatie behelst. Hugo de Groot mag nog op bekendheid rekenen, maar dat Tiraquellus een katholieke, middeleeuwse jurist was, en dat het dus opmerkelijk is dat de protestante, vroegmoderne Jacob Cats op diens formuleringen van het huwelijksrecht terugvalt, moet lezers volkomen ontgaan.

Potgieter en Busken Huet worden ook door Koppenol genoemd; hij ziet hen als degenen die Cats' literaire reputatie zodanig braken dat 'de roep om eerherstel of zelfs maar aandacht nauwelijks gehoor (vond)' (p. 1). Deze uitspraak suggereert dat aandacht en eerherstel in elkaars verlengde liggen; ook wordt op deze manier geen onderscheid gemaakt tussen Cats' taalvermogen enerzijds, zijn ideeën over het huwelijk en gewenst gedrag van vrouwen en mannen anderzijds. Dit is jammer. Aandacht voor Jacob Cats is er ook anno 2004 namelijk wel degelijk, alleen al in vrouwen- of genderstudies Letteren. Steeds weer wordt daarin duidelijk, over welke kwaliteiten de dichter beschikte, maar steeds weer komt ook het androcentrische en zelfs misogynie karakter van zijn werk aan de orde. Op die manier benaderde Busken Huet Cats al. Niet alleen spreekt Huet echter van Cats' laaghartige moraal, zoals Koppenol vermeldt, hij heeft ook aandacht voor diens vakbekwaamheid: 'Overall in zijne werken is hij zichzelf, geeft hij zich gelijk hij is en voor niet meer dan hij is. (...) Het is eene verdienste, het getuigt van oorspronkelijkheid, dien trant te hebben uitgevonden. Cats is nieuw geweest; en een dichter die dit weet te zijn, veroudert niet' (Cd. Busken Huet: 'Jacob Cats'; in: *Litterarische Fantasien en Kritieken*, eerste deel, Haarlem 1868, p. 42-74, citaat op p. 59-60).

De *Verhalen uit de Trouw-ringh*, zoals die in deze uitgave beschikbaar zijn gekomen, bevatten een uitstekende keuze van de editeur. Het huwelijk van Adam en Eva moest als openingsverhaal natuurlijk een plaats krijgen; dit bijbelse fundament van het huwelijk door de ogen van Cats wordt in het laatste gedicht dat de lof op het 'geestelick houwelick' – de bruidsmetafoor

waarin God als bruidegom, de kerk als bruid wordt voorgesteld – extra benadrukt. 'Twee verkracht, en beyde getrouwt' bevat mogelijk de eerste juridisch-literaire verdediging van (meervoudige) verkrachting, een mijlpaal in vrouwenonderdrukkend formuleren; 'Houwelick veroorsaect door droomen' geeft een beeld van Cats' vertelvermogen, zelfs van verhalen waarin hij zelf blijkens de erbij behorende dialoog niet gelooft; de 'Mandragende maeght' laat de uitzondering zien: een sterke en hooggeplaatste vrouw, die toch met haar geliefde trouwt. Koppenol heeft ook 'Liefdes vossevel' een plaats gegeven, het verhaal van dusdanige laster en omkoping, dat een (rijke), zelfstandige vrouw wel gedwongen is te trouwen met haar lasteraar. In de oorspronkelijke uitgave van de *Trouw-ringh* uit 1637 is de tekst niet opgenomen, vermoedelijk omdat de feiten werkelijk hadden plaatsgevonden, – een inblikje dus in een maatschappij die de moraal van Jacob Cats serieus neemt.

In tegenstelling tot de keuze van de verhalen heeft de Inleiding van Johan Koppenol mij teleurgesteld. Het is een traditioneel relaas waarin hedendaagse theorievorming in het vakgebied geen enkele aandacht krijgt. Daarenboven is de vergelijking die de eerste bladzijde van de inleiding vormt, voor mij onjuist. Koppenol vergelijkt daar 'Alette, de jonge rijke weduwe uit "Liefdes vossevel"' met Jacob Cats omdat beiden slachtoffer van geroddel zouden zijn geweest. Voor het personage Alette betekent de laster het gedwongen einde van haar bestaan als zelfstandige vrouw, bij Cats is de roddel geen belemmering geweest voor een zeer succesvolle carrière tot hoogste ambtenaar, meest verkochte dichter en *moneymaker*. Ik zie de teksten in dit deel van de *Alfa*-reeks dan ook als een goede ondersteuning van het neerlandistisch onderwijs, waarbij docenten of studenten evenwel zelf tot een ook nu nog interessante leeswijze moeten zien te komen.

A. Agnes Sneller